

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel II.

De ældste nu bevarede Runeindskrifter Tid kan, som jeg i det følgende nærmere skal omtale, ikke nøie fastsættes. Men jeg vil med den største Styrke fremhæve, at der ikke er bevaret en eneste Runeindskrift, ja ikke engang en eneste Rune, som vi har nogen Grund eller Ret til at sætte til en ældre Tid end til 3dje Aarh. efter Kr.

Dette beviser ikke, at Runeskriften først er bleven brugt i 3dje Aarh., og flere Runeforskere har med vægtige Grunde støttet den Mening, at den skulde være noget ældre. Men naar vi fastholder den forud nævnte Kjendsgjærning, maa vi dog erkjende, at en Theori, som den, Isaac Taylor først i sin Bog »Greeks and Goths« (1879) og siden i »The Alphabet« (1883) har forsvaret, og som, hvad Tiden angaar, har fundet Tilslutning hos Hempl (Journal of Germ. Philol. II S. 370 ff.), at Runerne skulde være afledede fra et thrakisk Alfabet fra 6te Aarh. før Kr., mangler ethvert fast videnskabeligt Grundlag. Thi man opererer da i meget over en Tid af 700 Aar med en Skrift, af hvilken der ikke er bevaret saa meget som en eneste Bogstav. Heri aabenbarer sig efter mit Skjøn Mangel paa historisk Sans og historisk Methode.

Men jeg vil udtrykkelig fremhæve, at der her er Tale om germanske Runer og om denne Skrifts ældste Brug hos Germanerne. Jeg benægter ikke, at nogle af Runeskriftens Tegn i væsentlig samme Form kan have været brugt hos andre Folk længe før end hos Germanerne og til at udtrykke Ord i andre Sprog, førend de blev brugt til at skrive germanske (gotiske) Ord²⁾.

¹⁾ W. Luft antager (1898), at Germanerne optog Runeskriften lidt før Kristi Fødsel fra galliske Naboer, idet han (S. 11) mener, at 200 Aar var den korteste Tid, som Runeskriften behøvede for at komme fra det sydvestligste Hjørne af Germanien til yderste Nordøst. Men det er aldeles ubevisligt og strider mod bestemte Kjendsgjærninger, at Runerne skulde være komne til Germanerne fra Sydvest, og efter Oplysninger, som er givne af Arkæologer (f. Eks. Montelius), kan det heller ikke antages, at Runerne behøvede en saa lang Tid til sin Udbredelse.

Luft paastaar ligeledes, at der kun i 1ste Aarh. efter Kr. var en saa livlig Forbindelse mellem Skandinaverne og deres germanske Stammefrænder, at hine kunde faa Runerne fra disse. Men dette er ubevist, og jeg skal i det følgende søge at modbevise dette.

²⁾ Jeg vil heller ikke negte, at nogle af de af Hempl fremhævede særlige Ligheder mellem Tegn i Runeskriften og Tegn i meget ældre sydlandske Alfabetter fortjener Opmærksomhed og endnu ikke tilstrækkelig er opklarede.

Jeg skal nu lidt nærmere omtale, til hvilken Tid de ældste nu bevarede germanske Runeindskrifter henføres.

Det er en af alle Arkæologer og Runeforskere anerkjendt Kjendsgjærning, at de særlig gotiske Indskrifter og de Indskrifter, som er komne frem i de danske Mosefund (til hvilke sidste jeg ogsaa regner Indskrifterne fra de slesvigske Mosefund), hører til de ældste Runeindskrifter, som nu er bevarede, medens derimod de særlig tyske Indskrifter er betydelig yngre. Montelius¹⁾, med hvem Salin (jfr. v. Friesen S. 11) stemmer overens, sætter Indskrifterne fra Vimose og Torsbjærg Mose til 3dje Aarh. eller senest Tiden omkring Aar 300, og Indskrifterne fra Nydam Mose til 4de Aarh. eller senest Tiden omkring Aar 400. Sophus Müller (Vor Oldtid S. 560 f.) sætter derimod de ældste danske Mosefund til Midten af 4de Aarh., og til ham har jeg troet nærmest at kunne slutte mig. Wimmer (S. 303 og Sønderj. Runemind. S. 28 ff.) har sat de ældste danske Indskrifter til c. 400 eller lidt derefter, hvilket synes mig for sent²⁾. Den med Runeindskrift forsynede Spydspids fra Kovel i Volhynien er paa Grund af Indskriftens Sprogform sikkert gotisk. Denne sætter Henning til 3dje Aarh. Den ved Pietroassa i Walachiet fundne og i Bukarest bevarede Guldring med Runeindskrift er ligeledes sikkert gotisk, da Indskriften efter min Mening indeholder Goternes Navn. Denne Guldring sætter Henning til 4de Aarh.³⁾ Spydbladet fra Müncheberg i Mark Brandenburg, som er forsynet med Runeindskrift, viser i den tekniske Anbringelse af Runerne nært Slægtskab med Spydspidsen fra Kovel og maa derfor i Tid staa denne nær⁴⁾. Sievers (i Pauls Grundriss² I S. 256) siger, at de gotiske Indskrifter, til hvilke han regner Indskrifterne fra Pietroassa, Kovel, Müncheberg og Körlin, ikke er yngre end 4de Aarh.

Intet Vidnesbyrd eller Fund fører Runernes Brug hos Vestgermanerne saa langt tilbage. Man kan ikke med nogen Sikkerhed eller Rimelighed henføre noget af de vestgermanske Runemindesmærker til en Tid ældre end c. 500, medens ialfald de allerfleste vestgermanske Indskrifter sikkerlig er yngre⁵⁾. Salin (Thierorn. S. 147) betegner en Spænde fra Freilaubersheim i Rhinhessen som den ældste Gjenstand fra Tyskland, der er forsynet med Runeindskrift. Den blev funden paa en Gravplads, hvor der i andre Grave blev fundet bl. a. to Brakteater og en Mynt med Navnet Baduilla, d. e. den østgotiske Konge Totila (541—552). Som den næstældste Indskrift betegner Salin den, der findes paa Spænden fra Charnay i Burgund.

¹⁾ Sv. fornminnesför. tidskr. VI (1887) S. 236 f., IX (1896) S. 268 ff.

²⁾ Jeg er med v. Friesen (S. 12) i Modsætning til Wimmer enig i, at vi ikke med nogenlunde Sikkerhed kan paavise de ældste nordiske Runeindskrifter absolute Tid blot ved at slutte tilbage fra de danske historiske Runeindskrifter i Jællinge og ved Danevirke, men at arkæologiske Kjendsgjærninger, som staar i Forbindelse med de ældste danske Mosefund, her maa lægges til Grund.

³⁾ Bemærkninger om Ringens Form findes hos Salin, Thierornamentik S. 146. Efter Salin skal Ringen tilhøre 3dje Aarh.

⁴⁾ Salin, Thierornamentik S. 146 f. erklærer Spydspidserne fra Kovel og fra Müncheberg for samtidige med de ældre danske Mosefund.

⁵⁾ Disse Kjendsgjærninger er ogsaa anførte af Wimmer S. 175. Se nu ogsaa herom Salin, Thierorn., navnlig S. 146 ff.

At Goterne i det sydøstlige Europa meget tidlig kjendte Runeskriften, tør man ogsaa slutte af Ulfilas Bibelskrift. Ulfila oversatte ved Midten af 4de Aarh. Bibelen paa det gotiske Sprog. Dertil dannede han en egen Skrift. Forbillederne for dennes Bogstaver fandt han hovedsagelig i den græske Uncialskrift, men ved Siden deraf optog han enkelte Tegn, som stammede fra den latinske Skrift. Wimmer mener, at han for to Bogstaver har hentet Formerne fra Runeskriften, nemlig for *u* og *o*. Men flere andre Overensstemmelser mellem Ulfilas gotiske Skrift og Runeskriften synes ikke at kunne være tilfældige¹⁾.

Heraf synes man at maatte slutte, at Goterne kjendte Runeskriften, før Ulfila ved Midten af 4de Aarh. oversatte Bibelen paa Gotisk. Hvor længe før, skal jeg i det følgende søge at paavise²⁾. Ulfilas Bibelskrift synes hos Goterne snart at have fortrængt Brugen af Runerne.

De i det foregaaende meddelte korte Oplysninger om de ældste nu kjendte Runemindesmærker giver os efter min Mening ogsaa et tydeligt Fingerpeg om, hvilken germansk Stamme det var, som først brugte Runerne, og tillige om, i hvilke Egne denne germanske Stamme færdedes dengang, da den begyndte at bruge Runeskrift.

Af de Steder, hvor de ældste Runeindskrifter er blevne fundne, synes det snarest at maatte sluttes, at Runeskriften først er bleven brugt enten af en nordisk Stamme i Danmark, fra hvilken vi har Minder bevarede i Mosefundene, eller af de Goter, som færdedes i det sydøstlige Europa, bl. a. i Egnene ved det Sorte Hav.

Men at Runeskriften ikke først kan være bleven brugt i Danmark eller i Norden, synes sikkert. Thi det er ved første Øiekast umiskjendeligt og af mange Forskere erkjendt, at Runeskriften staar i Forbindelse med de gamle sydeuropæiske Skriftarter, særlig med den latinske eller med den græske Skrift eller med begge disse. Men det vilde være lidet rimeligt at tro, at den Forbindelse med Folk, som brugte en sydeuropæisk Skrift, skulde i Danmark have været saa intim, at den førte til Indførelsen af Runeskriften, hvilket ikke kan have fundet Sted senere end i 3dje Aarh. Denne Forbindelse maa aabenbart søges i sydligere Lande, nærmere ved de sydlandske Kulturcentra.

Saaledes falder det ene af de ovennævnte Alternativer bort, og alle de i det foregaaende nævnte Kjendsgjærninger synes derfor at tale for, at den germanske Stamme, hos hvilken Runeskriften tidligst er bleven brugt, har været de Goter, som færdedes i det sydøstlige Europa og i de tilstødende Egne af For-Asien.

Fremdeles er jeg ved den i det foregaaende meddelte Undersøgelse om Runernes Navne kommen til Resultater, som fører i samme Retning.

Det har ved denne Undersøgelse vist sig, at Runenavnene hverken er opfundne hos Nordboerne eller hos Vestgermanerne. Fremdeles har jeg af Runenavnene troet at maatte slutte, at Runenavnene ikke er komne til Nordboerne fra et vestgermansk Folk og heller ikke, hvad jeg siden (i Kap. III) nærmere skal

¹⁾ Se herom mere i det følgende.

²⁾ Om Tiden for Runernes Optagelse hos Goterne jfr. v. Friesen S. 12 ff., 51 ff.

søge at godtgjøre, omvendt til Vestgermanerne fra et Folk, som talte et nordisk (skandinavisk) Sprog.

Jeg har søgt at vise, at Runenavnene i sin ældste Form derimod har været gotiske og at de fra Goterne er komne paa den ene Side til Nordboerne og paa den anden Side, ad en forskjellig Vei, til Vestgermanerne.

Vi har seet, at de gotiske Runenavne, som blev udbredte til Nordboer og Vestgermaner, ikke havde fællesgermansk Sprogform, men særlig gotisk Sprogform. Jeg har saaledes (S. 78 ff.) søgt at vise, at Rune 15 hed **ilx*, d. e. **ilhs*, hvilket Navn havde Betydningen »Elg«.

Den eller de Goter, som dannede Runenavnene, brugte ikke som Ulfila *ai* og *au* som Tegn for kort *e* og kort *o* og ikke *ei* som Tegn for langt *i*. Saaledes hed Runen for *e* **ehws*, d. e. »Hest«, og Runen for *i* *īs*, d. e. »Is«.

I nogle Henseender synes den gotiske Sprogart, som de til Nordboer og Angelsakser senere overførte gotiske Runenavne tilhørte, at have afveget fra Ulfilas Sprogform. Saaledes synes *h*-Runen at have havt Navnet **hagal*, d. e. »Hagl«, medens dette Ord i Ulfilas Sprogform sandsynlig har hedt **hagl*. Runen for *þ* hed maaské **þorns*, d. e. »Torn«, medens »Torn« hos Ulfila heder *þaurnus*. Runen for *a* synes at have havt Navnet **ansus*, medens andre gotiske Dialekter i samme Betydning har havt Formen **ans*.

Henning (S. 153) slutter af Navnet paa Rune 22 **Ing*, at Runerne er blevne til hos en »ingvæonsk« Stamme. Ialfald viser dette Runenavn, at en Stammeheros **Ingws* var vel kjendt hos den germanske Stamme, som først brugte Runerne. Og jeg har troet at finde denne Stammeheros anraabt i en Indskrift fra Vimose; se S. 63.